

Прокопенко Я.Г.

Гречко А.В.

канд. економ. наук, доцент

Національний технічний університет України «КПІ»

Теоретико-методичні засади забезпечення економічної безпеки підприємства

Теоретико-методические основы обеспечения экономической безопасности предприятия

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE

Стаття присвячена дослідженню економічної безпеки підприємства. Розглянуто поняття «економічна безпека підприємства» з точки зору різних вчених. Здійснено ґрунтовний аналіз методичних підходів до визначення рівня економічної безпеки підприємства. Основна увага автора була приділена дослідженню методичного підходу щодо забезпечення економічної безпеки підприємства, який передбачає застосування індикаторів для визначення її рівня та узагальнюючого інтегрального показника. Також удосконалено підходи до оцінки економічної безпеки підприємства та її окремих елементів шляхом використання алгоритмів виявлення проблемних місць та засобів впровадження заходів для забезпечення економічної безпеки підприємства. За результатами проведеного дослідження автором було систематизовано поняття економічної безпеки підприємства та проведено комплексний аналіз підходів щодо її оцінки, а також виділено ряд показників, що стосуються кожного підходу. Дане дослідження слугує теоретико-методичною базою для оцінки життєздатності підприємства та аналізу можливих варіантів його подальшого розвитку. Таким чином, стаття має практичне значення для розвитку сфери економічної безпеки підприємств і містить вдосконалення теоретико-методичних розробок в даній сфері.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, індикаторний підхід, ресурсно-функціональний підхід, рівень економічної безпеки, індикатори, показники, алгоритм оцінки економічної безпеки.

Статья посвящена исследованию экономической безопасности предприятия. Рассмотрены понятия «экономическая безопасность предприятия» с точки зрения различных ученых. Осуществлен анализ методических подходов к определению уровня экономической безопасности предприятия. Основное внимание автора было уделено исследованию методического подхода по обеспечению экономической безопасности предприятия, который предусматривает применение индикаторов для определения ее уровня и интегрального показателя. Также усовершенствованы подходы к оценке экономической безопасности предприятия и ее отдельных элементов путем использования алгоритмов выявления проблемных мест и средств внедрения мер по обеспечению экономической безопасности предприятия. По результатам проведённого исследования автором были систематизированы понятия экономической безопасности предприятия и проведен комплексный анализ подходов к ее оценки, а также выделен ряд показателей, касающихся каждого подхода. Данное исследование служит теоретико-методической базой для оценки жизнеспособности предприятия и анализа возможных вариантов его дальнейшего развития. Таким образом, статья имеет практическое значение для развития сферы экономической безопасности предприятий и содержит усовершенствования теоретико-методических разработок в данной

сфере.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, индикаторный подход, ресурсно-функциональный подход, уровень экономической безопасности, индикаторы, показатели, алгоритм оценки экономической безопасности

The article is devoted to the economic security of the enterprise. The notion of "economic safety of business" from the point of view of various scientists. A thorough analysis of the methodological approaches to the definition of a level of economic safety of the enterprise. The author's main focus was given to the study of methodological approach to ensure economic security of enterprises, which involves the application of indicators to determine the level and generalized integral indicator. Also improved approaches to estimation of economic safety of the enterprise and its individual elements through the use of algorithms to identify problem areas and implement measures to ensure the economic security of the enterprise. According to the results of the study were systematized by the concept of economic safety of the enterprise and the complex analysis of approaches to evaluation, as well as a number of indicators related to each approach. This study provides theoretical and methodical basis for assessing the viability of enterprises and the analysis of the options for its further development. Thus, the article is of practical importance for the economic security of enterprises and improvement of theoretical-methodological developments in this area.

Keywords: economics security, indicator approach, resource-functional approach, the level of economics security indicators, parameters, algorithm evaluation of economics security.

Вступ. На сьогодні підприємницька діяльність пов'язана з різного роду ризиками. Суб'єкти господарювання не мають достатньої можливості передбачити наслідки провадження діяльності, що на початкових етапах може призвести до непередбачуваних витрат, а в майбутньому до банкрутства підприємства. Особливу небезпеку для підприємств становить стан нестабільності економічної системи країни в цілому та політичної ситуації в країні, що на сьогоднішній день спостерігається в Україні. Таким чином вітчизняні підприємства, на сьогоднішній день опинилися в досить складній ситуації і стикаються з новими загрозами, серед яких можна виділити значне зростання курсу іноземної валюти, підвищення цін, рівня податкового тиску, несприятливість інвестиційного клімату, падіння купівельної спроможності населення, втрата частини території, агресія з боку іноземної держави. Саме тому, на сучасному етапі розвитку економічних відносин в Україні, одним з ключових напрямків роботи будь-якого підприємства має стати вирішення питань забезпечення належного рівня економічної безпеки. В даному дослідженні основну увагу приділено теоретичним основам забезпечення економічної безпеки підприємства, а саме аналізу визначень даного поняття та основних підходів до її оцінки. Дане дослідження має стати базою для аналізу показників економічної безпеки реального підприємства та дати змогу сформулювати практичні рекомендації по підвищенню її рівня. Таким чином, питання забезпечення економічної безпеки підприємств є досить актуальним на сьогоднішній день.

Українські науковці мають певні здобутки в дослідженні економічної безпеки. Серед них можна відмітити наукові праці таких вчених, як: В. Петрушевська [1], Г. Пухтаєвич [2], Р. Дацків [5] та інші.

Однак, зважаючи на сучасні реалії в сфері економічної безпеки можна

зробити висновок про те, що даний напрям дослідження потребує подальшого доопрацювання і розробки з метою удосконалення етапів проведення аналізу та впровадження заходів спрямованих на підвищення економічної безпеки підприємства.

Постановка завдання. Метою даної статті є вдосконалення теоретичних розробок в галузі дослідження економічної безпеки підприємств за рахунок аналізу основних підходів оцінки фінансово-економічної безпеки підприємства та надання рекомендацій щодо її підвищення. Відповідно до зазначеної мети, в роботі поставлено та вирішено наступні завдання:

- здійснено аналіз теоретичних основ економічної безпеки;
- досліджено підходи до оцінки економічної безпеки та визначено основні індикатори для її формування;
- надано рекомендації по підвищенню рівня економічної безпеки підприємства.

Методологія. Теоретико-методологічну основу дослідження складають праці провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. При проведенні даного дослідження був використаний метод порівняльного аналізу, за допомогою якого проводиться порівняння підходів до оцінки економічної безпеки підприємства. На основі методу наукової абстракції з сукупності показників, що характеризують фінансовий стан підприємства, виділяються саме ті які в найбільшій мірі характеризують рівень забезпечення економічної безпеки підприємства. Також автором був використаний системний підхід та статистичний метод.

Результати дослідження. На макроекономічному рівні, економічна безпека - це такий стан національної економіки, за якого забезпечуються захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства і держави [2]. Економічну безпеку на підприємстві розглядають як застосування таких принципів менеджменту: вчасна реакція на зміни у зовнішньому середовищі, чітке уявлення про структурні і функціональні складові підприємства, ситуаційного підходу до управління [3].

Перші українські праці з цієї проблеми були опубліковані на зламі 1993 - 1994 років. Поняття національної безпеки увійшло в нормативні документи і зайняло відповідне місце в політичних дискусіях з економічних питань [4;5;6]. У 1997 р. було прийнято Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України [7]. Таким чином, поняття «економічної безпеки» вітчизняної економічної системи почало набувати своєї актуальності після проголошення незалежності України та залишається на сьогоднішній одним з ключових питань економічної науки і викликає суттєвий інтерес серед науковців з огляду на загострення економіко-політичної ситуації, що склалася в країні.

На сьогоднішній день як у вітчизняній, так і в зарубіжній економічній

літературі не існує єдиного визначення поняття «економічна безпека». Науково-обґрунтоване згадування поняття економічної безпеки держави, підприємства тощо вперше з'явилося у працях таких вітчизняних авторів, як О. Барановський [8], С. Реверчук [15], І. Бінько [8]. У більшості наукових праць поняття «економічна безпека» розглядається як спроможність економіки забезпечити свій вільний і незалежний розвиток, стабільність громадського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за несприятливих умов і варіантів розвитку подій; здатність держави до захисту національних економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз [9]. Питання забезпечення економічної безпеки на рівні національної економіки має розглядатися з різних сторін: з одного боку рівень економічної безпеки держави визначає ступінь економічної безпеки окремих суб'єктів (підприємств, організацій, фізичних осіб), а з іншого боку існують підстави стверджувати, що економічна безпека держави в цілому залежить від рівня забезпечення безпеки окремих її суб'єктів.

В даному дослідженні поняття економічної безпеки буде розглядатися на мікроекономічному рівні. Таким чином, досліджуючи поняття «економічної безпеки» з точки зору окремого суб'єкта, в даному випадку підприємства, доцільно буде навести досить влучне її визначення яке пропонують А. Козаченко, В. Пономарьов, А. Ляшенко. Вони вважають, що економічна безпека підприємства визначається як стан, коли первинний економічний агент знаходиться у стані надійної захищеності та не підпадає під негативний вплив будь-яких чинників [10].

Найбільш розповсюдженим з позиції обґрунтування суті економічної безпеки підприємства в сучасній економічній думці є ресурсно-функціональний підхід, його прихильники розглядають економічну безпеку підприємства як «...стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства у даний час і в майбутньому». Ця концепція розглядає економічну безпеку через сукупність наступних її складових: фінансову, техніко-технологічну, продуктову, правову, силову, інформаційну, кадрову та екологічну безпеки [10;11;12]. Вказаний поділ є досить логічним, оскільки характеризує важливі функціональні напрями та функціональні елементи діяльності підприємства.

Загалом, структуру економічної безпеки підприємства можна зобразити за допомогою схеми[13]:

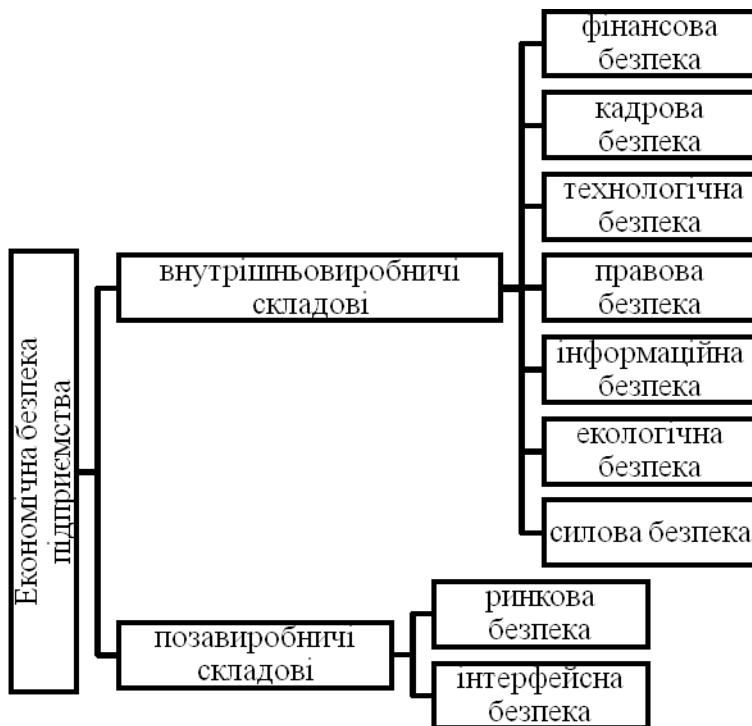

Рис. 1. Структура економічної безпеки підприємства

Розроблення методів для оцінки економічної безпеки підприємства вимагає знання його щоденного фінансового стану. Це дозволяє підтримувати конкурентну позицію на ринку та отримувати необхідні позики та інвестиції.

В економічній літературі виділяють такі підходи до оцінки економічної безпеки підприємства: індикаторний та ресурсно-функціональний.

Індикаторний підхід полягає у визначенні індикаторів (показників), що дають характеристику платоспроможності та фінансової стійкості підприємства.

Із загальної кількості показників, потрібно відібрати ті, які відповідають певним вимогам, зокрема можна виділити такі:

- Бути нескладними у розрахунку і зрозумілими;
- Бути суттєвими та оперативними;
- Базуватись на об'єктивній, поточній звітності та обліку;
- Комплексно охоплювати всі сторони економічної діяльності підприємства тощо.

Для характеристики рівня економічної безпеки підприємства в Україні використовують такі основні індикатори[14]:

I. Прибутковість:

1. валовий прибуток;
2. чистий прибуток;
3. рентабельність: активів, власного капіталу, акціонерного капіталу, продукції та інші.

II. Ділова активність:

1. оборотність активів;
2. оборотність товарно-матеріальних запасів;

3. середній термін оплати дебіторської заборгованості;
4. середній термін оплати кредиторської заборгованості.

III. Фінансова стійкість:

1. коефіцієнт автономії;
2. коефіцієнт забезпеченості боргів;
3. фінансовий важіль.

IV. Платоспроможність:

1. коефіцієнт загальної ліквідності;
2. коефіцієнт термінової ліквідності;
3. коефіцієнт абсолютної ліквідності.

Таким чином, обравши індикатори, можна скласти алгоритм оцінки економічної безпеки при використанні інтегрального підходу:

- 1) збір вихідної інформації;
- 2) визначення джерел небезпеки для оцінки поточної економічної безпеки підприємства;
- 3) вибір показників (індикаторів);
- 4) встановлення фактичних і граничних показників безпеки;
- 5) розробка системи оцінок для розрахування показника економічної безпеки;
- 6) визначення відхилень по кожному показнику;
- 7) комплексна оцінка економічної безпеки підприємства.

Оцінки показників, що характеризують економічну безпеку, коливаються в діапазоні від 0 до 1, залежно від відхилення від граничної величини. Виходячи із цього підприємство з погляду економічної безпеки можуть класифікуватися за 4-ма групами: 1) абсолютно безпечні, коли головна характеристика дорівнює 1; 2) безпечні - 0,7 - 0,9; 3) достатньо безпечні - 0,5-0,6; 4) небезпечні - 0-0,4. Якщо розмір відхилення фактичного значення від граничного більше 100%, то даному показнику дається оцінка в 0 балів. У випадку коливання розміру відхилення від 0 до 100% для кожних 10% відхилення від граничної величини бальна оцінка знижується на 0,1 бала [15].

Таким чином, індикаторами рівня економічної безпеки в даному випадку виступають встановлені критичні значення вищевказаних показників. При використанні індикаторного підходу фактичні показники роботи підприємства порівнюються з індикаторами і, таким чином, виявляється певний рівень економічної безпеки підприємства. Такий підхід відрізняється суб'єктивністю враховуючи те, що на сьогоднішній день не розроблено єдиної методичної бази індикаторів. Основні проблеми при їх розробці виникають в зв'язку з тим, що необхідно враховувати галузеві особливості, форму власності, структуру капіталу, особливості господарювання, техніко-технологічний рівень підприємства і загалом на стан зовнішнього середовища, на яке підприємство майже не має впливу і може лише пристосовуватись до нього.

Основними індикаторами можна виокремити показники прибутковості та платоспроможності, оскільки вони найбільше характеризують і дають оцінку економічної безпеки підприємства. Використання результатів дослідження

показників цих груп дасть можливість вдосконалення теоретичних розробок в галузі дослідження економічної безпеки підприємств.

Для бюджетних підприємств потрібно враховувати також вплив бюджетної складової. Рівень економічної безпеки підприємства можна визначити за допомогою показників:

1. сума податків і зборів та чистого прибутку, що залишається після їх сплати підприємством:

$$П_{п.з.} = П - (П - \sum п.з.), \text{ де}$$

П - прибуток підприємства до оподаткування;

$\sum п.з.$ - сума, сплачених до бюджету, податків і зборів;

2. сумою бюджетного фінансування в загальній сумі оборотних коштів:

$$П_{б.к.} = ОК - (ОК - БК), \text{ де}$$

ОК - загальна сума оборотних коштів підприємства;

БК - сума бюджетного фінансування.

Відповідно до ресурсно-функціонального підходу оцінка рівня економічної безпеки підприємства здійснюється на основі оцінки стану використання корпоративних ресурсів по спеціальних критеріях. При цьому як корпоративні ресурси розглядаються чинники бізнесу, які використовуються власниками та менеджерами підприємства для виконання цілей бізнесу[16].

Ресурсно-функціональний підхід виходить з необхідності забезпечення основних функціональних цілей економічної безпеки, таких як:

- задоволення високої ефективності діяльності підприємства, його фінансової стійкості та незалежності;

- забезпечення технологічної незалежності підприємства та досягнення високої конкурентної спроможності його технологічного потенціалу;

- забезпечення високої ефективності діяльності менеджменту на всіх рівнях управління підприємством;

- високий рівень кваліфікації персоналу підприємства та його інтелектуального потенціалу;

- забезпечення безпеки персоналу підприємства його капіталу, майна та комерційних інтересів. Орієнтовний алгоритм оцінки стану економічної безпеки підприємства при застосуванні ресурсно-функціонального підходу:

- 1) збір даних для обробки;

- 2) визначення загроз за функціональними складовими економічної безпеки підприємства;

- 3) оцінка доцільності здійснення та вартості заходів, необхідних для запобігання збитків;

- 4) визначення фінансових критеріїв для оцінки та встановлення їх значимості;

- 5) відбір експертів та розрахунок ними значень функціональних складових безпеки підприємства;

- 6) визначення інтегрального критерію економічної безпеки підприємства;

- 7) порівняння поточного інтегрального критерію з попередніми результатами;

- 8) оцінка вартості запропонованих заходів, організація та контроль за їх

впровадженням.

Середнє бальне значення функціональних складових безпеки підприємства ($ПБ_{к.сер}$) визначається за формулою:

(1)

де $ПБ_{к.сер}$ - середнє бальне значення показника к-ї функціональної складової економічної безпеки;

$БЗ_{к.i}$ - бальне значення показника к-ї функціональної складової економічної безпеки;

n - кількість використовуваних показників функціональних складових безпеки.

Для врахування значущості функціональних складових безпеки і розраховується комплексний показник економічної безпеки підприємства за формулою:

(2)

де d_k - питома вага значущості к-ї функціональної складової економічної безпеки підприємства, причому $\sum dk = 1$;

m - кількість функціональних складових економічної безпеки підприємства [15].

Основна перевага ресурсно-функціонального підходу - всеосяжний, комплексний і системний характер, оскільки в межах цього підходу досліджуються найважливіші фактори, які впливають на стан функціональних складових економічної безпеки підприємства, вивчаються основні процеси, що впливають на їх забезпечення, проводиться аналіз розподілу і використання ресурсів підприємства, розглядаються економічні індикатори, що відображають рівень забезпечення функціональних складових, та розглядаються заходи для забезпечення максимально високого рівня функціональних складових економічної безпеки підприємства.

На сьогодні ресурсно-функціональний підхід є найбільш вживаним, хоча в ньому наявні недоліки. Можна виділити, що він є приблизним і не має конкретного кількісного вираження. Спроба охопити всі функціональні напрямки діяльності підприємства призводить до певного спотворення поняття економічної безпеки і прирівняння його до оцінки ефективності використання ресурсів. Рівень економічної безпеки суб'єкта господарювання при використанні ресурсно-функціонального підходу оцінюється за допомогою сукупного критерію економічної безпеки, який розраховується на основі експертної оцінки. Самі ж розробники цього методу визнають, що при розрахунку сукупного критерію неможливо уникнути суб'єктивності поглядів експертів, які проводять оцінку рівня економічної безпеки підприємства. Суб'єктивізм ресурсно-функціонального підходу має прояви і при визначенні часткових функціональних критеріїв, і в процесі розподілу питокої ваги функціональних складових при розрахунку сукупного критерію економічної безпеки підприємства.

Висновки. Науковою новизною проведеного дослідження є доповнення індикативного підходу до визначення економічної безпеки підприємств показниками суми податків і зборів та чистого прибутку, що залишається після їх

сплати, а також суми бюджетного фінансування в загальній сумі оборотних коштів. Результати дослідження дозволяють дійти висновку, що застосування підходів до визначення економічної безпеки підприємства мають важливе значення для визначення критеріїв економічної безпеки та їх інтерпретації. Представлені алгоритми оцінки рівня економічної безпеки для обох підходів - інтегрального та ресурсно-функціонального - дають можливість повною мірою дослідити та отримати дані, аналіз яких дозволяє завчасно отримати сигнал про загрозу небезпеки і вживати заходів щодо її попередження. Слід також підкреслити, що найвища міра економічної безпеки підприємства досягається коли всі показники (або їх інтегральне вираження) знаходиться в межах гранично допустимих значень.

Практичне значення даного дослідження полягає в тому, що досліджені підходи оцінки й аналізу економічної безпеки можуть бути використані для прийняття управлінських рішень для підвищення ефективності управління підприємством, збереження життєздатності та стимулювання його розвитку.

Література:

1. Петрушевська В. В. Економічна безпека держави: зміст і класифікація загроз / В. В. Петрушевська // Ефективність державного управління. -2012. - №32. - с. 441-448.
2. Пухтаєвич Г.О. Аналіз національної економіки: навчальний посібник. - К.: КНЕУ, 2005. - 254 с.
3. Управление организацией; под ред. А.Г. Поршнева, З.П. Рюмянцева, Н.А. Саломатина. - М.: 1998. - 669 с.
4. Гетьман О. О. Економічна діагностика: навчальний посібник / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. К. : Центр навчальної літератури, 2007. - 307 с.
5. Дацків Р. М. Економічна безпека у глобальному вимірі / Р. М. Дацків // Актуальні проблеми економіки. - 2004. - № 7 (37). - С. 143 - 153.
6. Основи економічної безпеки: [підручник] / О. М. Бандурка., В. Є. Духов, К. Я. Петрова, М. Черняков. - Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. - 236 с.
7. Голіков І. В. Сутність та еволюція поняття економічна безпека / І. В. Голіков // Проблеми економіки. - 2014. - № 1. - С. 309 - 314.
8. Барановський О. І. Фінансова безпека : [монографія] / О. І. Барановський; Ін-т екон. прогнозування. - К. :Фенікс, 1999. - 338 с.
9. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : [монографія] / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В., [за ред. Т. Г. Васильціва]. - Львів : ВИДАВНИЦТВО, 2012. - 386 с.
10. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия : сущность и механизм обеспечения / Козаченко А. В., Пономарев В. П., Ляшенко А. Н. - К. : Либра, 2003. - 280 с.
11. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : [монографія] / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін. ; за ред. Гейця В.М. - Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. - 240 с.
12. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. - [2-е изд., стер.]. - К. :Эльга, 2009. - 776 с.
13. Ортинський В. Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / [В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко та ін.]. - К.: Правова єдність, 2009. - 544 с.
14. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К. С. Горячева // Економіст. - 2003. -№8. - с. 65-67

- 15.Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур : [монографія] / Н. Й. Реверчук. - Львів : ЛБІ НБУ, 2004. - 195с.
- 16.Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность); под. ред. Е.А. Олейникова. - М.: 1997. - 288 с.